

VILÁGOK

Újrateremtett világok Írások Cs. Gyimesi Éva emlékére

■ Közel három év telt el azóta, hogy Cs. Gyimesi Éva nincsen közöttünk, így a gyász múltával lassan-lassan megérik az idő arra, hogy első körben az emlékkötettel nézzünk szembe, majd a komplex életmű és a tanári-emberi életpálya kisugárzásával is. Az ünnepinek indult, ám emlékkötetté vált vastag könyv az *Újrateremtett világok. Írások Cs. Gyimesi Éva emlékére* címet kapta, utalva Cs. Gyimesi Éva *Teremtett világ: rendhagyó bevezetés az irodalomba*¹ című, tanítványainak világlátását meghatározó módon alakító művére. A *Teremtett világból* az *Újrateremtett világokban* is fellelhető az alkotás, a létrehozás, a kapcsolatteremtés írói és kutatási gyakorlata; az alkotói, kutatói kísérletek egymásból kinőve kapaszkodnak egymásba, az elmúlt világ pedig újrateremtődik és Cs. Gyimesi öröksége új életre kel.

Az eredetileg 2010 szeptemberére, Cs. Gyimesi Éva 65. születésnapjára, valamint a nyugdíjba vonulása alkalmára tervezett kiadvány megjelenésekor már emlékkötetként kerülhetett az olvasó kezébe, a professzor asszony váratlanul bekövetkezett eltávozása miatt. A rendkívül összetett jellegű kötet olyan írásokat, tanulmányokat tartalmaz, amelyeknek szerzői mind Cs. Gyimesi Éva örökségét viszik tovább, a tőle tanultakat gondolják újra, illetve vitáznak is vele a megújulás reményében. Éppen ebben rejlik a kötet különlegessége, hogy láthatóvá válik, a közös háttér felől indult tanítványok hol is tartanak most, milyen irányba fejlődtek-haladtak, hogyan sáfárkodtak

az induláskor kapott szellemi kincccsel. A vastag könyv emlékkötet jellegét az adja meg, hogy közlésre került benne a professzor asszony teljes életpályáját felölelő bibliográfia, sőt még az idézettségi lista is. Ezt az alapos munkát Csobán Endre Attila vezetésével doktoranduszok jegyzik.

Az életmű-leltár (*Cs. Gyimesi Éva életművének és idézettségének bibliográfiája*) részletesen tárja az olvasó elé a professzor asszony munkásságát. A teljesség igényével készült bibliográfia végigköveti Cs. Gyimesi Éva életművét 1968-tól a haláláig, és pedíg *Önálló kötetek, Szerkesztett kötetek, Tanulmány- vagy konferenciakötetben megjelent tudományos közlemények, Tudományos közlemények, esszék, cikkek, Könyvismertetések, kritikák, valamint Interjúk, beszélgetések, viták* fejezetekre tagolva az életművet. A professzor asszony gyakori idézettségét bizonyító jegyzék is alapos kutatómunka teljesítését igazolja, valamint egyben azt az erős tudományos hatást is, amelyet Cs. Gyimesi a tanítványaira és kollégáira gyakorolt. Áttekintve e listákat láthatjuk, hogy Cs. Gyimesi karrierjét a Szekuritáte üldözése nem törte meg, a legnehezebb időszakokban is volt ereje publikálni, a nyelvről és a poézisról értekezni.

A kötet előszavában a szerkesztők Cs. Gyimesi Évára mint iskolateremtő pedagógusra és irodalomtörténészre, az erdélyi és az összmagyar irodalomtudomány nemzetközileg is ismert emblematikus alakjára emlékeznek, aki az összmagyar irodalom egységét

hirdetve épp az erdélyi irodalom önállóságának a tézisért tagadta, amiről viszont könyveket is írt. Ez a termékeny ellentmondás visszaköszön a közel hetven szerző közreműködésével létrejött mintegy hatvan írás között feszülő hajszázrepedésekben. A műfajilag vegyes kötet a legkülönbözőbb területeket öleli fel, az erdélyi irodalom témáitól a világirodalmi jelenségeket vizsgáló tanulmányok, esszék, értekezések, és elméleti töprengésekig terjed a paletta. A szerkesztők a kötet írásait nyolc tematikus fejezetbe sorolták: *A rítus terei, a tér rítusai; A nyelv és meghaladása; Szó, kép, film, zene; Játék és akarat: világirodalmi hasonlatok; Narratívák a 19 századról; Útban az egyetemesség felé: erdélyi vargabetűk; Kortárs magyar kerekasztal; A békés terror: a 80-as évek emlékképei.* A tematikus blokkok visszafelelnek Cs. Gyimesi valamelyik kutatási területére, avagy az életével függnek össze. A továbbiakban néhány érdekesebb írást emelünk ki.

Az ókori Platón, valamint Arisztotelész fejtegetéseitől inspirálva, továbbá a 19–20. század neves filozófusainak gondolatmenetét követve Horváth Andor a mítosz kérdéskörét helyezi *Kollokvium szirénekkal* című tanulmánya középpontjába. Az Adorno, Horkheimer, Habermas, Blumenberg, Kant, Heidegger filozófiai értekezéseiben kifejtett értelmezések összefonódnak és kereszteződnek, Kafka és Camus mitológia-parafrázisa is a vizsgálat tárgyává válnak, miközben a tanulmány többek között Claude Lévi-Strauss strukturális antropológiai munkásságára, valamint a pszichoanalitikus Sigmund Freud értelmezéseire is utalást tesz. A szerző a mítoszt, és ennek identitás-, kultúra-, társadalom- és történelemteremtő, -formáló szerepét vizsgáló értekezések fő irányvonalait követi nyomon: „A görög istenek, titánok, héroszok történetével Homérosz és Hésziodosz ajándékozta meg az emberiséget. Az ő költeményeikből ván-

dorolt át a görög tragédiába és filozófiába. Kétezeröttszáz éve tápláló forrásai az európai költészetnek és gondolkodásnak. Velük alakult nemzetek sorsa, az emberiség történelme. És a szirének énekelnek.” (218.)

Ármeán Otília *Nézzük vagy olvasuk?* címmel közöl ismertető jellegű tanulmányt, amely a weben megjelenő címkefelhők és a kulcsszavazás tipográfiájának különböző aspektusait boncolgatja. Az új média kutatásának szerves része a digitális esztétikai megközelítés és az új olvasói-fogyasztói befogadás folyamatainak és módszereinek a vizsgálata. A címkézés metaadatok létrehozását jelenti, amelyek a világhálón való rendszerezhetőséget, kereshetőséget, illetve visszakereshetőséget biztosítják. A tanulmány célkitűzése a címkefelhők megjelenítésének a weblap tartalmához fűződő felhasználói viszonyokra kifejtett hatásának és a vizuális kultúra tendenciáinak vizsgálata. A címkefelhők funkcionalitása és létrehozásuknak esztétikai alapelve szorosan összefonódik, elentmondva a hagyományos tipográfia esztétikai megkötéseinek: az új média olvasása, befogadása, fogyasztása és működési folyamata új alkotási elveken nyugszik, a szemantikai web alappélcélkitűzése az olyan összefüggések láthatóvá tétele, amelyek az információk megfelelő elérését és a felhasználók jobb kiszolgálását biztosítják. A tanulmányban a címkefelhő mint vizuális eszköz és interfész kerül górcső alá, amely „az adatok megjelenítési technikáinak változását” és egyben „a felhasználói szokások idomíthatóságát is szemlélteti” (144.). A tanulmány nyilvánvaló módon azt az átláthatóságot keresi a modern médiában, amelyet Cs. Gyimesi a társadalomban keresett a nyolcvanas és a kilencvenes években.

Margócsy István a tizenkilencedik század legnagyobb magyarországi konstrukciós perének – Solymosi Eszter eltűnése ügyének – irodalmi alko-

tásokban történő megjelenítését vizsgálja *A tiszaezlári per a magyar irodalomban* című írásában. Margócsy meglepődve kénytelen megállapítani, hogy a széleskörű nyilvánosság előtt zajló nagyszabású per a maga bonyolultságával, koholmányaival, tényleges felderíthetlenségével milyen csekély visszhangra lelt a szépirodalomban. A tiszaezlári per annak ellenére sem került be a nagy lélegzetvételű, történelmet elmesélő regényműfajba, hogy a per konstruált volta, a megírt jellege nyilvánvaló volt: „a vizsgálat és a vád olyanannyira fikcionalizált (rémgéregyekhez illő) narratológiával és dramaturgiával élt, hogy *megírt* (azaz kitalált) jellege többször is említést nyerhetett [volna]”. (254.) A korabeli élclapok az egész ügyet irodalmi koholmányként aposztrofálják, azonban Eötvös Károly visszaemlékező dokumentumregényén (*A nagy per*²), valamint Krúdy Gyula *A tiszaezlári Solymosi Eszter*³ című regényén kívül nemigen akad számba vehető irodalmi megnyilatkozás. Mikszáth Kálmán tudósítóként követte nyomon az ügyet, híradásaiban, tárcáiban rendíthetetlen liberálisként, az antiszemitizmus ostorozójaként nyilatkozik meg, azonban ő is csupán egy rejtélyes bűnügyet lát, és nem tudja feltételezni az intézményesen irányított koncepciók elemét, az államilag mozgósított antiszemitizmust. A huszadik század hosszú évtizedein át a zsidósággal kapcsolatos tematika erőteljesen tabuizált volt, így a hetvenes évek neoavantgárd irányzata ragadja meg a témát és dolgozza fel személyiségelméleti problémák megjelenítésében, mitikus szerkezetekbe ültetve át az ügyet (Erdély Miklós *Vérzió*⁴ című filmje).

Szilágyi Júlia személyes hangvételelű *Töredékes olvasónaplóval* tiszteleg Cs. Gyimesi Éva előtt (*Mi az, ami szigorúan titkos?*), és reflektál a professzor asszony *Szem a láncban: bevezetés a szekusdossziék hermeneutikájába*⁵ című könyvére. A titkosszol-

gát által végzett megfigyelés és követés lényege nem maga a célszemély, hanem a megfigyelés aktusa, folyamata, a félelem gépezetének a működtetése. Bűnügyi történetként, krimiként olvastatja magát a szekusdossziék anyaga, a megfigyelések szövegének kulcseleme a rejtély, az áldozat, a gyanúsított, a nyomozás folyamata, olyan dimenzió teremődik, ahol mindenki egyszerre lehet bűnös és ártatlan, „Mindenki szem a láncban”: a hétköznapi logikának és az alapvető igazságérzetnek ellentmondóan a célszemély azonos a gyanúsítottal, a vádlottal, a bűnösrel és ugyanakkor már elítélt is. A célszemély különböző hely- és idődimenziókban is ugyanúgy megfigyeltetik és elítéltetik: „A rendszer célja: megfigyelni, vagyis ellenőrzés alá rendelni, megfélemlíteni, elnyomni. Megsemmisíteni.” Csupán az ellenállás, a gyávasággal való csendes szembeszégülés nem tartható ellenőrzés alatt, az pedig nem látható. Cs. Gyimesi életének ezt a dimenzióját emelte ki Balogh F. András is abban az írásban, amelyben a Tanárnő életét a Nobel-díjas Herta Müller sorsával hasonlítja össze kiemelve a közös pontokat. A két „célszemély” párhuzamosan futó útja azonban szétvált, Müller a német nyelv segítségével nemzetközi elismertségű író lett, míg Cs. Gyimesi Évát a magyar nyelv közege másra predesztinálta.

Hankiss Elemér az emlékkötetben közölt *Az igazi társadalmi szerződésről* című írása meglepetést, egyenesen meghökkenést okozhat az érdeklődő olvasó számára. A neves szociológus és irodalomtörténész az olvasói elvárásnak ellentmondóan veti papírra hevenyészett gondolatmenetét. A tanulmányának, értekezésnek nehezen nyilvánítható szöveg alapjában véve anyag felépítésű, kimunkálatlan nyelvvezetű, kulcsszavas jegyzetnek tűnik, amely aligha teljesíti a tudományosság írott-íratlan kritériumait. Az írást Hankiss Elemér annak a Cs. Gyimesi

Évának ajánlja, aki „sokkal többet tud társadalmi igazságról és igazságtalanságról, emberségről és embertelenségről”, mint maga a szerző. A vázlatos szöveg azzal nyit, hogy „előbb röviden bemutatom, hogy mikor s hogyan köttettek meg a társadalmi szerződések a fejlett nyugati országokban, majd a magyarországi helyzetet, lehetőségeket, teendőket elemzem”. (430.). A fejlett országokban megkötött társadalmi szerződések rövid ismertetője megtörténik ugyan, azonban az alapos magyarországi társadalmi-politikai helyzetelemzés csupán beígért mézesmadzag marad. A társadalmi szerződések két típusára való vonatkoztatás után Hankiss Elemér kérdéseket sorakoztat fel anélkül, hogy saját véleményét kifejtene, majd megállapítja, hogy a rendszerváltás utáni Magyarországon bizony hiányzik egy társadalmi szerződés jellegű közmegegyezés. A következő oldalakon listászerű felsorolása következik, közel ötoldalnyi kulcsszavas, mondattöredékes felsorolás után pedig a szerző megjegyzi, hogy a megoldandó problémáknak csupán töredéke került megemlítésre. A kidolgozatlan tanulmánynak van valami áttételes köze Cs. Gyimesi életéhez: Hankiss is gyors problémamegoldást javasol a magyar társadalomnak (pl.: meg kell oldani a társadalombiztosítás kérdését, amellyel húsz éve egészségügyminiszterek sora nem bír), és pontosan olyan célratörően mondja el a bajokat, amilyen módon Cs. Gyimesi tette.

A kötet külön érdekessége, hogy magába foglalja Szócs Gézának Ba-

logh F. Andrásához intézett sorait, amelyben a kötet létrehozásával kapcsolatos tények állnak, valamint Szócs, a második legendás ellenálló szép szavai Cs. Gyimesi Éváról, releváns befogadási kereteket teremtve az utókor számára.

A könyv írásai Berszán István által írt nekrológgal zárulnak. *Búcsúzhat-e a tanítvány?* – A válasz: nem. Cs. Gyimesi Éva búcsúzás nélkül távozott, a tanítványok sem búcsúzhatnak, hiszen vállalkozásaikkal még mindig a mester nyomában járnak, újra kell teremteniük mindazt, amit a professzor asszonytól örökségül kaptak.

A Cs. Gyimesi Éva emlékére írt kötetben számos újraterejtett világ jelenik meg. Aki kezébe veszi a könyvet, legyen az kíváncsiság által vezérelt olvasó, vagy tudását mélyíteni akaró hallgató, a professzor asszony életművének újraterejtett dimenzióival fog találkozni, olyan tudáslabirintusba lép, ahol a vonatkoztatási pont maga Cs. Gyimesi Éva. Az *Újraterejtett világok* helyet kaphat bármelyik érdeklődő olvasó könyvespolcán, ugyanakkor irodalomtörténeti gyűjtemények értékes példányává is válik, hiszen Cs. Gyimesi Éva életműve és ennek hatása tükröződik a könyv lapjain. Tanulmányként talán azt lehet elmondani, hogy a hetvenes és nyolcvanas években kényszerűen egy egyetemen, ugyanazon tanároktól tanuló erdélyi bölcsész-társadalom rövid időn belül létrehozta azt a tematikai és szemléletbeli pluralizmust, amelyre Cs. Gyimesi tanítványait mindig is okította.

Nagy-Szilveszter Orsolya

■ JEGYZETEK

1. Cs. Gyimesi Éva: *Terejtett világ: rendhagyó bevezetés az irodalomba*. Kriterion, Buk., 1983.
2. Eötvös Károly: *A nagy per, mely ezer éve folyik, s még sincs vége*. Révai Testvérek, Bp., 1904.
3. Krúdy Gyula: *A tiszzaeszlári Solymosi Eszter*. Magvető, Bp., 2003.
4. Erdély Miklós: *Verzió*. Balázs Béla Stúdió, 1981.
5. Cs. Gyimesi Éva: *Szem a láncban. Bevezetés a szekusdossziék hermeneutikájába*. Komp-Press, Kvár, 2009.